مجله سلامت معنوی
دوره ۵، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۵
صفحات: ۸۹۴-۸۹۲
10.30491/JSH.5.2.892

نقش روان‌شناسی اخلاقی در تقویت سلامت معنوی و تاب‌آوری در شرایط جنگی

The Role of Moral Psychology in Enhancing Spiritual Health and Resilience in Wartime Conditions

فروغ اسرافیلیان[۱*]، تقوا ابراهیمی[۱]
Forough Esrafilian [1*], Taghwa Ebrahimi [1]

[۱] گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
[1] Department of Psychology, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

نامه به سردبیر

جنگ و پیامدهای ویرانگر آن نه‌تنها بر ابعاد جسمانی و روان‌شناختی انسان تأثیر عمیق برجای می‌گذارد، بلکه عرصه معنویت و اخلاق را نیز دچار بحران می‌سازد (۱). تجربه‌های تلخ ناشی از خشونت، از دست دادن عزیزان، جابه‌جایی‌های اجباری و مواجهه با تصمیم‌های دشوار اخلاقی، مجموعه‌ای از فشارهای چندلایه را پدید می‌آورد که سلامت روان و معنویت انسان را به شدت تهدید می‌کند (۲). در این میان، روان‌شناسی اخلاقی به‌عنوان حوزه‌ای که به بررسی فرآیندهای ذهنی، عاطفی و رفتاری مرتبط با ارزش‌ها و قضاوت‌های اخلاقی می‌پردازد، می‌تواند نقش محوری در ارتقای سلامت معنوی و افزایش تاب‌آوری افراد در شرایط جنگی ایفا کند. این پیوند علمی، افق تازه‌ای برای مداخلات درمانی و بازتوانی در موقعیت‌های بحرانی می‌گشاید (۳). سلامت معنوی یکی از مؤلفه‌های اصلی سلامت جامع انسان به شمار می‌رود و در شرایط جنگی بیش از هر زمان دیگری اهمیت می‌یابد. فردی که معنای زندگی، احساس تعلق به یک نظام ارزشی و ارتباط با بعد متعالی وجود را از دست می‌دهد، در برابر آسیب‌های روانی شدید و اختلالات رفتاری آسیب‌پذیرتر خواهد بود (۴). بحران‌های معنوی نظیر بی‌معنایی، پوچی، سرگشتگی و گسست از باورهای اخلاقی می‌توانند آثار روانی جنگ را تشدید کرده و فرایند بازسازی روانی و اجتماعی را با مانع جدی روبه‌رو کنند. بنابراین، پرداختن به سلامت معنوی در کنار ابعاد روانی و اجتماعی نه یک انتخاب، بلکه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. روان‌شناسی اخلاقی در این زمینه به مثابه ابزاری نظری و کاربردی، توانایی دارد پل ارتباطی میان اخلاق، معنویت و تاب‌آوری روانی ایجاد کند (۵).

روان‌شناسی اخلاقی به‌عنوان یکی از زیرشاخه‌های محوری روان‌شناسی رشد و اجتماعی، می‌کوشد سازوکارهای عمیق و چندلایه‌ای را که زیربنای فهم، احساس و رفتار اخلاقی انسان قرار دارند، آشکار کند. این حوزه نشان می‌دهد که قضاوت اخلاقی حاصل یک فرایند صرفاً عقلانی نیست، بلکه از هم‌کنش پویا میان شناخت، هیجان، تجربه‌های اجتماعی، فرهنگ، و ساختارهای عصبی شکل می‌گیرد (۶). در این چارچوب، مفاهیمی چون وجدان، همدلی، احساس گناه و شرم، دلبستگی، و خودتنظیمی هیجانی نقش بنیادین دارند؛ وجدان جهت‌گیری درونی فرد به‌سوی هنجارها را شکل می‌دهد، همدلی بستری برای فهم رنج دیگران فراهم می‌کند، و احساس‌هایی همچون گناه و شرم به‌مثابه سامانه‌های بازدارنده‌ی طبیعی عمل می‌کنند و رفتار را به سمت جبران یا خوداصلاحی می‌کشانند (۷). روان‌شناسی اخلاقی همچنین تأکید می‌کند که رشد اخلاقی نه خطی و نه جهان‌شمول است، بلکه متأثر از آموزش، سبک فرزندپروری، زمینه‌های فرهنگی، و تجربه‌ی زیسته‌ی فرد است. از این رو، این رشته تلاش می‌کند توضیح دهد که چرا افراد در برابر موقعیت‌های مشابه، پاسخ‌های اخلاقی یکسان نمی‌دهند، چگونه شرایط قدرت، فشار اجتماعی، یا استرس ممکن است قضاوت اخلاقی را مختل کنند، و چه راهبردهایی، از تقویت همدلی و انعکاس هیجانی گرفته تا آموزش تفکر انتقادی و توانمندسازی خودتنظیمی، می‌تواند به پرورش کنش اخلاقی پایدار، خودآگاه و مسئولانه در جامعه منجر شود (۸).

در شرایط جنگی، این فرآیندها به‌طور مستقیم با توانایی فرد در معنا بخشیدن به رنج، یافتن دلایل اخلاقی برای ادامه حیات، و

*نویسنده مسئول: **فروغ اسرافیلیان**. پست الکترونیک: esrafilian.fo@modares.ac.ir
دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۱۰/۰۷ پذیرش مقاله: ۱۴۰۵/۰۶/۰۴

[Downloaded from spiritual-health.ir on 2026-10-14]
[DOI: 10.30491/JSH.5.2.892]

حفظ انسجام شخصیتی مرتبط‌اند (۹). افرادی که به ارزش‌های اخلاقی پایبند می‌مانند و رفتارهای خود را با اصول انسانی تنظیم می‌کنند، قادر خواهند بود فشارهای روانی را بهتر مدیریت کرده و از سقوط به ورطه بی‌معنایی و سرخوردگی جلوگیری کنند. به بیان دیگر، روان‌شناسی اخلاقی چارچوبی فراهم می‌آورد که در آن، رنج جنگی نه صرفاً یک تجربه ویرانگر، بلکه فرصتی برای تقویت فضایل اخلاقی و معنوی تلقی می‌شود (۱۰). سلامت معنوی در چنین شرایطی نقش یک میانجی فعال را ایفا می‌کند. وجود ارتباط عمیق با بعد معنوی زندگی، باور به عدالت متعالی، پذیرش رنج در پرتو ارزش‌های اخلاقی، و تداوم احساس امید و معنا، همگی موجب می‌شوند فشارهای جنگی به شیوه‌ای سازنده‌تر پردازش شوند (۴). این فرایند معنوی، بافت روان‌شناسی اخلاقی را غنی‌تر می‌سازد و از فرد موجودی مقاوم‌تر می‌سازد. به این ترتیب، می‌توان گفت سلامت معنوی همان حلقه مفقوده‌ای است که میان فشارهای روانی جنگ و ظرفیت‌های تاب‌آوری نقش واسطه‌ای ایفا می‌کند. از این منظر، هرگونه مداخله روانی بدون توجه به مؤلفه‌های اخلاقی و معنوی، ناکافی و ناقص خواهد بود (۱۱).

یافته‌های علمی نشان می‌دهند که افراد دارای پایگاه معنوی و اخلاقی قوی، سطوح پایین‌تری از افسردگی، اضطراب و علائم اختلال استرس پس از سانحه را گزارش می‌کنند (۱۲). مطالعات انجام‌شده بر بازماندگان جنگ، زندانیان سیاسی و مهاجران اجباری نشان داده‌اند که وجود ارزش‌های اخلاقی روشن، اعتقاد به معنا و غایت زندگی و احساس تعهد اخلاقی نسبت به دیگران، نقش مهمی در کاهش آسیب‌های روانی ایفا می‌کند (۵). همچنین، مداخلات روان‌شناختی که بر اصول اخلاقی و معنوی استوار بوده‌اند، نسبت به رویکردهای صرفاً شناختی–رفتاری اثربخشی بیشتری در ارتقای امید، انسجام روانی و احساس هدف‌مندی نشان داده‌اند. این یافته‌ها تأکید می‌کنند که رویکرد تلفیقی اخلاق و معنویت، یک نیاز ضروری در شرایط جنگی است (۱۳). ادغام اصول روان‌شناسی اخلاقی در برنامه‌های توان‌بخشی روانی و اجتماعی می‌تواند تحولی اساسی در کیفیت خدمات حمایتی ایجاد کند. طراحی کارگاه‌هایی برای تقویت قضاوت اخلاقی، ارتقای همدلی و آموزش فضایل اخلاقی به رزمندگان و بازماندگان جنگ، به‌ویژه در کنار برنامه‌های معنوی، می‌تواند ظرفیت تاب‌آوری جمعی را افزایش دهد. علاوه بر این، سیاست‌گذاران حوزه سلامت باید توجه کنند که سلامت معنوی به‌عنوان یک بعد اساسی در نظام‌های مراقبتی و بازتوانی پساجنگ نهادینه شود. چنین رویکردی می‌تواند از تداوم چرخه خشونت، انتقام‌جویی و بحران‌های روانی اجتماعی جلوگیری کند و بستر بازسازی پایدار اجتماعی را فراهم آورد (۱۴).

به‌طور کلی، تعامل میان روان‌شناسی اخلاقی و سلامت معنوی یک چارچوب نظری و عملی نوین برای ارتقای تاب‌آوری در شرایط جنگی ایجاد می‌کند. این رویکرد با تمرکز بر تقویت ارزش‌های اخلاقی، فضایل انسانی و ابعاد معنوی، امکان می‌دهد تا فرد بتواند تجربه‌های پرتنش و رنج‌آور ناشی از جنگ را به شکلی معنادار بازتعریف کند و همزمان ظرفیت‌های اجتماعی و جمعی جامعه را برای ایجاد انسجام، همبستگی و همدلی تقویت نماید. توسعه این حوزه پژوهشی مستلزم مطالعات میان‌رشته‌ای گسترده است که همزمان به تحلیل روان‌شناختی، اخلاقی و اجتماعی بپردازد، ابزارهای سنجش استاندارد و قابل اعتماد برای اندازه‌گیری سلامت معنوی و تاب‌آوری طراحی کند و مداخلات عملی مبتنی بر شواهد تجربی ارائه دهد. با گسترش چنین رویکردی، انتظار می‌رود بتوان گامی مؤثر در کاهش پیامدهای روانی و اجتماعی جنگ برداشت و کیفیت زندگی افراد و جوامع متاثر از بحران‌های جنگی را به نحو معناداری ارتقا داد.

در زمینه‌ی جنگ آمریکا و رژیم صهیونیستی برعلیه ایران، تلاقی روان‌شناسی اخلاقی و سلامت معنوی می‌تواند به‌عنوان یک چارچوب علمی و مداخله‌محور برای تقویت تاب‌آوری روانی و اجتماعی عمل کند. این رویکرد با تکیه بر سازوکارهای اخلاقی، مانند همدلی، وجدان اخلاقی، تنظیم هیجان مبتنی بر ارزش‌ها و احساس مسئولیت اجتماعی، و نیز مؤلفه‌های سلامت معنوی همچون معناجویی، امید فعال، ارتباط وجودی و اتکا به نظام‌های معنایی مشترک، به افراد کمک می‌کند تجربه‌های پرتنش ناشی از جنگ را در یک بافت منسجم و قابل‌تحمل بازسازمان‌دهی کنند. از منظر کاربردی، این چارچوب می‌تواند از طریق طراحی برنامه‌های مداخله‌ای مبتنی بر شواهد همچون آموزش تاب‌آوری با محوریت فضایل اخلاقی، درمان‌های معناگرا، برنامه‌های گروهی برای تقویت انسجام اجتماعی، و آموزش تنظیم هیجانی مبتنی بر ارزش‌ها، ظرفیت روانی افراد برای مقابله با فشارهای مداوم جنگ را افزایش دهد. همچنین توسعه ابزارهای سنجش معتبر برای ارزیابی سلامت معنوی، تاب‌آوری اخلاقی و کارکردهای هیجانی در شرایط جنگی ضروری است تا بتوان مداخلات را متناسب با نیازهای فرهنگی و جمعیتی بومی‌سازی کرد. به‌کارگیری این رویکرد در سیستم‌های سلامت، آموزش و حمایت اجتماعی می‌تواند نه‌تنها آسیب‌های روانی ناشی از جنگ را کاهش دهد، بلکه سطح انسجام، همبستگی و کارکرد سازنده‌ی جامعه را در مواجهه با بحران‌ها به‌طور معناداری ارتقا بخشد.

منابع

1. Winkeljohn Black S, Klinger K. Building Spiritual Strength: a Spiritually Integrated Approach to Treating Moral Injury: Building Spiritual Strength: a Spiritually Integrated Approach. Current Treatment Options in Psychiatry. 2022;9(4):313-20.

2. Brémault-Phillips S, Pike A, Scarcella F, Cherwick T. Spirituality and moral injury among military personnel: A mini-review. Frontiers in Psychiatry. 2019; 10:276.

[Downloaded from spiritual-health.ir on 2026-10-14]

[DOI: 10.30491/JSH.5.2.892]

3. Molendijk T. Just War Theory for Morale and Moral Injury: Beyond Individual Resilience. Journal of Military Ethics. 2024;23(3-4):201-18.
4. Smith-MacDonald LA, Morin JS, Brémault-Phillips S. Spiritual dimensions of moral injury: Contributions of mental health chaplains in the Canadian Armed Forces. Frontiers in Psychiatry. 2018; 9:592.
5. Spilg EG, Rushton CH, Phillips JL, Kendzerska T, Saad M, Gifford W, Gautam M, Bhatla R, Edwards JD, Quilty L, Leveille C. The new frontline: exploring the links between moral distress, moral resilience and mental health in healthcare workers during the COVID-19 pandemic. BMC Psychiatry. 2022;22(1):19.
6. Currier JM, Foster JD, Isaak SL. Moral injury and spiritual struggles in military veterans: A latent profile analysis. Journal of Traumatic Stress. 2019;32(3):393-404.
7. Sheykhangafshe FB, Fathi-Ashtiani A. Psychometric Properties of the Persian Version of the Moral Injury Symptom Scale (MISS) in a Military Unit. Journal of Military Medicine. 2023;25(4):1960-72.
8. Tooby J, Cosmides L. The evolution of war and its cognitive foundations. Evolution and Human Behavior. 2025;46(3):106687.
9. Matta SE, Schieffler Jr FD, Braford MB, Kanter RL, Staysniak G, Jester DJ, et al. Warriors' Healing: Examining the Interconnectivity of Spirituality and Combat Posttraumatic Stress Disorder: A Scoping Review. Military Medicine. 2026;191(5-6):e964-73.
10. Watkins HM, Laham S. The influence of war on moral judgments about harm. European Journal of Social Psychology. 2019;49(3):447-60.
11. Bosqui TJ, Marshoud B. Mechanisms of change for interventions aimed at improving the wellbeing, mental health and resilience of children and adolescents affected by war and armed conflict: a systematic review of reviews. Conflict and Health. 2018;12(1):15.
12. Levi-Belz Y, Dichter N, Zerach G. Moral injury and suicide ideation among Israeli combat veterans: The contribution of self-forgiveness and perceived social support. Journal of Interpersonal Violence. 2022;37(1-2):NP1031-57.
13. Schwarzer R. Stress, resilience, and coping resources in the context of war, terror, and migration. Current Opinion in Behavioral Sciences. 2024;57:101393.
14. Braun D. Moral injury in modern warfare: clinical reflections and implications for military psychiatry. Frontiers in Psychiatry. 2026;17:1738799.

[Downloaded from spiritual-health.ir on 2026-10-14]

[DOI: 10.30491/JSH.5.2.892]